

SELANİK ŞEHRİNDEN BİR KESİT:
19. YÜZYIL ORTASINDA ÇAVUŞ (VLATADON) MANASTIRI MAHALLESİ
*A SCENE FROM THE CITY OF SALONICA:
THE ÇAVUŞ (VLATADON) MONASTERY QUARTER IN THE MID-19TH CENTURY*

DİREN ÇAKILCI*

Öz: Temettuat defterleri 19. yüzyılın sosyo-ekonomik tarihine ışık tutmaktadır. Ancak genel tarih anlatımı ve şehir tarihinin alışlagelik yazımı her şehrin tam bir resmini çizemez. Bu nedenle temettuat defteri gibi, sosyo-ekonomik verileri ayrıntılarına kadar barındıran ana kaynakların, farklı bakış açılarıyla yeniden ele alınması birçok şehre biçilen tarihi rol ve özellikleri değiştirebilecektir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli Bölgesi'nde en önemli şehirlerinden olan ve kozmopolit yapısıyla dikkati çeken Selanik de temettuat defterleri ışığında yeniden inceleme konusu olmalıdır. Müslüman mahalleleri arasında, benzerlerinden uzakta konumlanan Çavuş (Vlatadon) Manastırı Rum mahallesi, ayrıntıların farklı çerçeveden yorumlanmasıyla komşu mahalleleri ile benzeşen ve onlarla tabii ilişkiler tesis eden bir işçi mahallesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi manastırın verdiği güçle bu mahallede yüzyıllarca yaşayan Rumlar, günlük hayatlarında şehrin aşağısında sakin soydaşlarından farklı anlar ve durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu bağlamda bireysel ve bölgesel olarak diğerlerinden farklılaşmış ve komşularıyla benzeşmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Selanik • Çavuş Manastırı • Vlatadon • Rum • Temettuat

Abstract: The Temettuat registers cast a light upon the socio-economic history of the 19th century. However, any general historical narration and the widely accepted urban history cannot draw a complete picture of each city. For this reason, a reconsideration of the main sources of socio-economic data, such as the temettuat registers, with different perspectives can bring change to many historical roles and to the characteristics of cities. Salonica, which was one of the most important cities of the Ottoman State in the Rumelian Region and was attracting attention with its cosmopolitan structure, should be subjected to re-examination from the evidence provided by the temettuat registers. Among the Muslim neighborhoods, the Çavuş (Vlatadon) Monastery quarter of the Greeks, which was located far from other similar neighbourhoods reveals itself as a workers quarter with similar characteristics to neighbouring quarters and natural relations with them from the interpretation of the details in different records. With the power derived from the presence of the historic monastery, the Greeks who had lived in this region for generations experienced in their daily lives different incidents and situations from their resident cognates down in the city. In this context, they became differentiated from them individually and regionally and developed similarities that more closely resembled their neighbours.

Keywords: Salonica • Çavuş Monastery • Vlatadon • Greek • Temettuat

Giriş

15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı Devleti sosyo-ekonomik tarihinin en önemli kaynakları olan tahrir defterleri 19. yüzyılda yerini daha da ayrıntılı bilgiler içeren temettuat defterlerine bırakmıştır¹.

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya. direncakilci@akdeniz.edu.tr
Bu çalışmada TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı'nın katkılarından yararlanılmıştır.

¹ Kütükoğlu 1995, 412.

Osmanlı Devleti topraklarının Rumeli kesiminde, sembol şehirlerinden biri olan Selanik'te de gerçekleştirilen temettu sayımları, söz konusu şehrin 19. yüzyıl ortasındaki resmini günümüze taşımıştır².

1845 yılına ait Selanik merkez kazasına bağlı Çavuş Manastırı Mahallesi temettuat defteri çerçevesinde kaleme alınan bu çalışma, temettuat defteri çalışmalarındaki alışılmış istatistiki veri kalabalığının ortaya konmasından ziyade, söz konusu defterlere farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Defterdeki sosyo-ekonomik veriler yanında ayrıntıların, hatta bireysel özelliklerin ne anlatılabileceği sorusundan hareketle yapılacak tespitler yeni anlatımlara vesile olacaktır. Böylece Osmanlı şehir tarihçilerinin, şehirleri mikro ölçekte, alt grupları merkeze alarak, onların bağlı olduğu iktidar ilişkilerini, sosyal ve ekonomik ağları inceleyen onların mekânsal düzlemini anlamaya çalışan ve modern tarihçilerin bakış açısından farklılaştıran güncel örneklerine katkı sağlanacaktır³.

Makedon Kralı Kassandros tarafından karısı (Büyük İskender'in baba bir anne ayrı kız kardeşi) Thessalonike adına MÖ 315 yılında kurulan Selanik şehri tarih boyunca Bizans, Venedik ve Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmiş olmakla birlikte 1912'den bu yana Yunanistan'ın Atina'dan sonra ikinci başkenti sıfatına sahip olmuştur. Osmanlı hâkimiyetindeki benzer şehirlerde olduğu üzere Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan grupların bir arada yaşadığı dil, din ve etnik köken bakımında çok renkli kozmopolit bir şehir olan Selanik, surlar tarafından çevrili bir kent merkezi yanında sur dışında yer alan köy ve çiftlikler ile birlikte büyük ve zengin bir yaşam sahasıydı⁴.

Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların katı ve kesin çizgiler olmadan ayrı mahallelerde sakin olduğu kent merkezinde bahse konu tarihi dönemlerin kültür ve miras birikimi üzerine inşa edilmiş bir topoğrafik özellik hâkimdi. 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde toplam 66 mahalleden oluşan sur içinde, tarihi [via Egnatia] yolunun ortadan ikiye ayırdığı şehrin güneyinde (sahil tarafında), liman ve rıhtımı da içine alan bölgede Yahudiler⁵, tarihi yolu ortasına alacak surette şehrin doğusunda ise Rum mahalleleri konumlanmıştı. Vassilis Demetriades'in haritasına göre doğu cephesinde yer alan birkaç Rum mahallesi ve iç kesimlerdeki bir iki mahalle hariç tutulursa Egnatia'nın kuzeyinde ise Müslüman mahalleleri mevcuttu. Şehir surlarının kuzeyinde yer alan ve Osmanlı hâkimiyeti boyunca şehrin askeri ve idari merkezi olan Kale ile Egnatia arasında bulunan bu mahalleler eğimli arazi yapısı sebebiyle 'Bayır' olarak isimlendirilmişti⁶. Arazi yapısının dezavantajları nedeniyle nüfusu seyrek olsa da 19. yüzyıl başlarından itibaren bu bölgede boş arazi ihtiyacı hissedilmeye başlanmıştı⁷.

Şehir surlarının arasında dar ve havasız sokaklardan oluşan kent merkezinin sağlıksız ortamı nedeniyle söz konusu bu Bayır bölgesini tercih ettiği düşünülen şehrin hâkim sınıfı Müslümanlar arasında, Bizans döneminden beri mevcudiyetini sürdüren bazı manastırların olması bu manastırlar çevresinde Hıristiyan yerleşmelerin varlığını da beraberinde getirmişti. Oldukça küçük olan Tavşan Manastırı Rum mahallesinden ziyade özellikle kalabalık olması ile meşhur⁸ ve büyük bir mahalle

² Bu anlamda, Dilek Akyalçın Kaya'nın *Giriş Bölümü*'nde Selanik temettuatlarını da değerlendirdiği *Les Sabbatéens Saloniciens (1845-1912): Des Individus Pluriels Dans Une Société Urbaine En Transition* isimli tez çalışması kıymetlidir

³ Yılmaz 2017, 122.

⁴ Kiel 2009, 352-357.

⁵ Molho 2005, 103-104.

⁶ Akyalçın-Kaya 2013, 10-16.

⁷ Moutsopoulos 2014, 35.

⁸ Georgiadou 2014, 151.

olan Çavuş Manastırı Rum mahallesi şehrin kuzeyinde Kale (Bubara, Divan, Orta Mescid ve Eski Cami Mahalleleri) bölgesinin hemen altında yer almaktaydı⁹. Suluca ve İki Şerefeli (Gazi Hüseyin Bey) gibi iki önemli Müslüman mahallesince batı-doğu ve güneyden çevrili olan bu mahalle, mahallelerin renklerle gösterildiği bir haritada hemen dikkati çekecek surette diğer Rum mahallerinden uzakta ve Müslüman mahalleleri içerisinde konumlanmıştı.

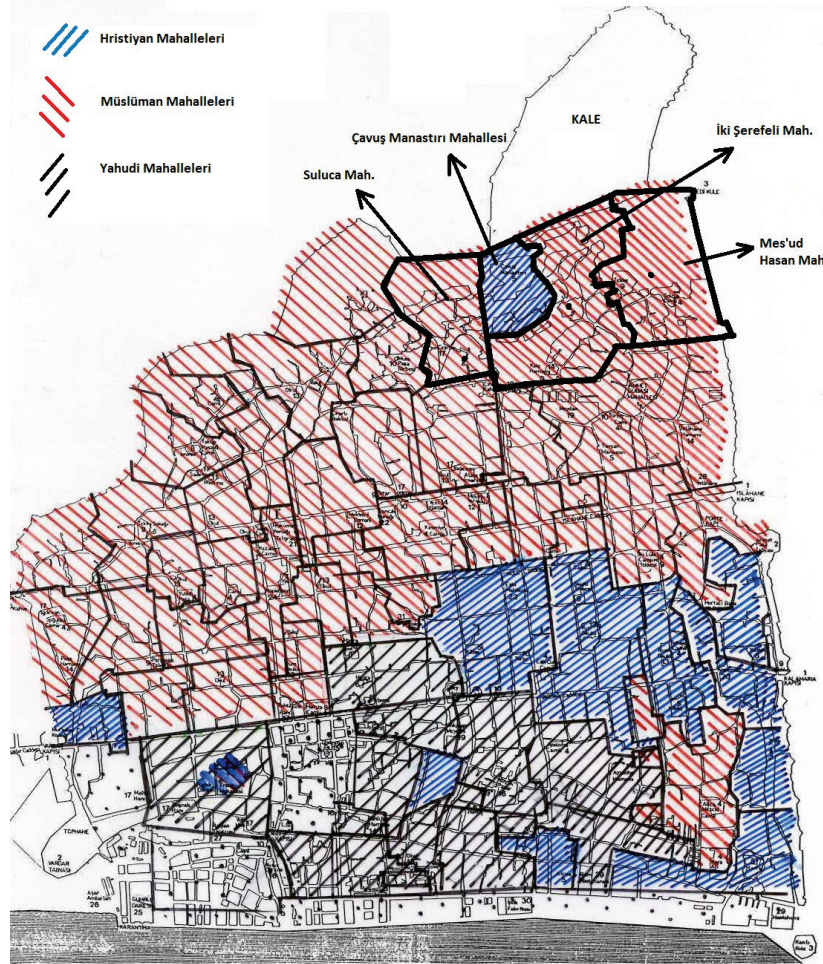

Fig. 1. Bahse Konu Mahallelerin Selanik Haritasındaki Konumu ve Şehrin Etnik Topoğrafyası

Bu çalışmada, diğer Rum mahallerinden uzak konumu ve Müslüman mahalleri arasında yer alması nedeniyle Rumlardan ziyade Müslümanlarla benzeştiğini düşündüğümüz Çavuş Manastırı sakinlerinin sosyo-ekonomik yapısının, münhasıran tutulan temettuat defteri ışığında ortaya konulması amaçlanmıştır.

Vlatadon (Çavuş) Manastırı

Selanik'in kuzeydoğusunda, deniz seviyesinden 130 metre yükseklikte, kayalık bir bölgede kurulmuş olan bu manastırın tarihi Bizans Dönemi'ne kadar inmektedir¹⁰. XIV. yüzyılın ortalarında Aziz Grigorius Palamas'ın öğrencisi ve dostları olan Dorotheos ve Markos Vlatıs kardeşler tarafından

⁹ Anastassiadou 2003, 61.

¹⁰ Tafrali 1913, 193.

kurulan manastır, İstanbul'daki Patrikhane'ye bağlıdır. Osmanlı Devleti'nin Selanik'i fethi sonrasında kısa bir süre camiye çevrildiği düşünülen Vlatadon Manastırı yeniden manastıra tahvil edilmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır¹¹. Manastır gerek Selanik şehri gerekse Osmanlı Devleti için tarihi önem arz etmektedir. Nitekim Venedikliler'e karşı şehri kuşatan Osmanlı birliklerinin Selanik'i zaptı bu manastırda bulunan keşişlerin yardımlarıyla gerçekleşmiştir. Yaygın anlatıma göre, Hortiatis Dağı'ndan şehre su taşıyan yolların nasıl kesileceği ve şehrin daha kolay nasıl kuşatılacağı söz konusu keşişler tarafından Osmanlı güçlerine bildirilmiştir. Şehrin fethinin keşişlerce kolaylaştırılmış olduğu rivayeti bir şehir efsanesinden çok tarihi tutarlılığa sahiptir. Öyle ki 1446 tarihli Sultan II. Murad'ın fermanı bu rivayeti sahih kılacak öneme sahiptir. Söz konusu manastır ve keşişleri, bu fermanla birlikte Ocak 1446 itibarıyla vergilerden muaf tutulmuşlar ve kendilerine tahsis edilen yeni arazileri kullanmalarına müsaade edilmiştir. Bununla birlikte 1430 tarihindeki fetihden hemen sonra II. Murad'ın Vlatadon Manastırı ve keşişlerinin güvenliğine büyük önem verdiği ve kendilerini korumak üzere bir çavuş-un muhafız olarak burada görevlendirildiği bilinmektedir¹². Bu hadise Çavuş Manastırı isminin nereden neşet ettiği konusunda bazı fikirleri canlandırır da şehrin kuşatma ve fethinde önemli rol oynayan ve akabinde ilk Osmanlı yöneticisi olarak Selanik'i yöneten Sungur Çavuş Bey'in isminden dolayı Vlatadon Manastırı'na Çavuş Manastırı denilmiş olabileceği öne sürülmektedir¹³.

Fig. 2. 19. Yüzyılda Vlatadon Manastırı

1446 tarihli ferman ve burada belirtilen imtiyazlar II. Murad'ın halefleri tarafından da tasdik edilerek manastırın varlığını kolayca sürdürmesi temin edilmiştir. Buna bağlı olarak, Bizans Dönemi'nden beri şehrin birçok yerinde mal varlığı bulunan Vlatadon Manastırı'nın dini olduğu kadar ekonomik bir gücü de temsil ettiği görülmektedir. 1496 tarihli kayıtlara göre, manastır keşişlerinin tasarrufunda bulunan varlıklara örnek göstermek gerekirse; Balık Pazarı'nda bir dükkân, civarında yedi farklı dükkân, Mumcular Pazarı'nda üç tezgah, iki kundura atölyesi, aşevleri, kuyular ve müşteri-

¹¹ <http://thessaloniki4all.gr/tr/places/byzantine/selanik-vladaton-manast%C4%B1r%C4%B1>;
<http://www.orthodoxia.gr/show.cfm?id=1129&obcatid=3>

¹² Delilbaşı 1987, 89-90.

¹³ Kiel 2009, 353.

milatlar yanında şehir surları dışında su değirmenleri ve üzüm bağları sayılabilir¹⁴. Bu varlıklardan daimî gelir elde eden ve günümüze kadar faaliyetlerini sürdüren Çavuş Manastırı etrafını mesken tutan Rum ahalinin daimî ikameti sayesinde şehrin kuzeyinde bir Rum mahallesini meydana getirmiştir.

Fig. 3. Vlatadon Manastırı Bahçesi

Çavuş Manastırı Mahallesi Temettuat Çalışması

Mahalleye ait tek temettuat defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde *ML.VRD.TMT.d 11635* koduyla bulunmaktadır. H.1261, M.1845 tarihli, 22x36 cm ebadında ciltsiz ve ebrusuz olduğu kaydedilen bu defterde kayıt yapılarak numara verilmiş olan sayfa sayısı 12'dir. 3 sütun 3 satır formatında kaydedilen hanelere ait bilgilerin gayet sarıh ve düzenli tutulduğu görülmektedir. Toplam 72 hanede kaydedilen mahalle reayasından 89 bireye sıra numarası verilmiştir. Bu şekilde hane sahiplerinin kiracısı, kardeşi veya çocukları ile birlikte kaydedilerek bazı hanelerde birden çok mükellefe atıf yapıldığı görülmektedir¹⁵.

Satır ve sütunlarla muntazam bir şekilde birbirinden ayrılan hanelerin her birinde hane ve sıra numarası verildikten sonra alt tarafına baba adı ile birlikte mükellefin adı; örneğin "*Nikola oğlu Panayot*" olarak kaydedilmiştir. Kadın mükellefler ise dul veya bekâr olup olmadıklarına göre yine baba adları ile; "*Todori kızı dulkarı Mariya nasrâniye*" veya "*Ezmerada kızı Mariya nasrâniye*" şeklinde yazılmıştır. Hane sahibi ile birlikte aynı hanede farklı sıra numarası ile kaydedilen mükelleflerin ise "*hanesinde sakin oğlu Yorgi*", "*mersûme hanesinde sakin Yorgi oğlu Dimitri*", "*mersûm hânesinde sâkin karındaşı Angeli*" gibi farklı usullerde yazıldığı görülmektedir.

Baba ve kendi ismiyle kaydedilen bireyin altına bir çizgi çekildikten sonra, çizgi altından itibaren kendi evinde sakin olup olmadığı ve hangi meslek koluyla meşgul olduğu belirtilerek bu meslektan bir senede elde ettiği kazancı yani temettuatı rakamlarla kaydedilmiştir. Örneğin 7 numaralı hane- nin 7. sırasında kayıtlı Yorgi oğlu İstefan'ın "*sâkin olduğu hânesinden başka bir nesnesi olmayub derzi*

¹⁴ Mazower 2013, 63.

¹⁵ BOA., *ML.VRD.TMT.d.*, 11635.

çırağı olduğu bir senede temettü'âtı gurus 150" benzeri kayıtlar yanında hiçbir gayrimenkulü bulunmayanlarda "*mersûmun hâne ve sâir bir nesnesi olmayub suyolculuk ile meşgul olduğu bir senede temettü'âtı gurus 250*" benzeri ifadeler tercih edilmiştir. Kadın mükellefler, vefat edenler veya firar etmiş olanlarda ise isimleri altında yer alan çizgiden sonra herhangi bir kayıt düşülmemiştir. Ev haricinde herhangi bir menkul veya gayrimenkule sahip olanların bu varlıkları yıllık temettuatları ile birlikte bahse konu ifadelerin etrafına not edilerek daha aşağıda "*mecmu'atdan bir senede temettü'âtı gurus 400*" ifadesiyle toplam gelirleri eklenmiştir.

Her bir hanedeki bir başka kayıt alanını ise bahse konu kayıtların yukarısında hane ve sıra numarasının üzerine aşağıdan yukarıya doğru yazılan satırlar oluşturmaktadır. Buna göre mükellefin meşgul olduğu mesleğe göre hangi ekonomik sınıfa dahil olduğu "*Erbâb-ı san'atdan idüğü*" veya "*Erbâb-ı ticâretten idüğü*" şeklinde kaydedilirken hizmetkar sınıfından olanlar ise "*Âdi hizmetkâr idüğü*" şeklinde kaydedilmiştir. Mahallede tek bir örneği bulunan ve meslek bölümünde "*şunun bunun i'ânesiyle geçinmekde olduğu*" ifadesiyle yazılan 3 sıra numaralı kayıta ise diğerlerinden farklı olarak "*amel-mânde (çok yaşlı, iş yapamaz hale gelmiş olan, sakat) olub cizyeden mu'af olduğu*" ibaresi yer almaktadır. Takip eden ikinci satırlarda ise gayrimüslim mahallesi olan Çavuş Manastırı'nda askerlik hizmeti karşılığında cizye ödeyen Rum ahalinin ödemiş oldukları cizye miktarına ilişkin kayıtlar yer almaktadır. Buna göre tahrirat sırasında ahalinin her biriyle yapılan görüşmelerde ibraz ettikleri cizye kağıdlarına göre kayıt tutulduğu "*Yedinde ednâ/evsât/âlâ cizye kağıdı olduğu*" şeklindeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Hane üstlerinde yer alan satırların sonuncusu yani üçüncü satırlarda ise kişinin bir önceki yıl ödemiş olduğu vergi miktarı yazılmıştır. Buna göre "*Sene-i sâbıkda vergi-i mahsûsadan bir senede vermiş olduğu gurus 35*" ifadesi ile mahalleye ait olan toplam vergi miktarından söz konusu mükellefin ödediği pay kayıt altına alınarak tayin edilecek yeni vergi miktarı ile bir mukayese etme şansı sağlandığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda açıklanan usuller çerçevesinde tutulan temettuat defterinde kaideyi bozmayacak surette bazı istisnaların da olduğu görülmektedir. Bu durum söz konusu mahalleden başka bir yere göç veya firar ederek yeni dönemde vergi alınamayacak kişiler ile "*mürd olmuş olduğu*" notu düşülen ölenler için uygulanmıştır. Ek olarak başka bir devletin tâbiyetine geçerek vergi ödeme yükümlülüğü ortadan kalkan ve müstemen olarak bilinen kişiler için de benzer kayıtlar söz konusudur¹⁶. Mahallenin yeni dönem vergilendirme işleminde yer almayacak olmalarına rağmen söz konusu firari, mürd ve müstemenlere bu surette defterde yer verilmesi eski vergilerinin kayıt altına alınarak yekûn hesabında gösterilmesi ihtiyacından kaynaklanmış olmalıdır.

Selânik Rum mahallelerinde yaşayan müstemenler için hassaten tutulmuş olan bir temettuat defteri¹⁷ var olsa da bu defter üzerinde yapılan çalışmaların ortaya koyduğu üzere müstemen mükelleflerin toplam 147 kişi olduğu bilgisi yanlıştır¹⁸. Çünkü söz konusu defterde Rum mahallesi olduğu halde Çavuş Manastırı Mahallesi'ne ve mahallede sakin üç müstemen mükellefe yer verilmemiştir. Bu örnek bir bölgeye ait tüm defterler görülmeksizin yapılacak genellemelerin hatalı olacağını ortaya koymaktadır.

Detayları ile açıkladığımız kayıtların son sayfasında Çavuş Manastırı Mahallesi'ndeki toplam temettuat miktarı ve eski vergilerin yekûnu gösterilmiş ve söz konusu miktarlar yazı ile ifade edil-

¹⁶ BOA., ML.VRD.TMT.d., 11635.

¹⁷ BOA., ML.VRD.TMT.d., 11464.

¹⁸ Gökaçtı 2002, 8.

dikten sonra bu kısım mahallenin birinci ve ikinci muhtarı tarafından mühürlenmiştir. Bu şekilde mahalle ahalisi ile devlet memurları arasında karşılıklı bir onay süreci yaşandığı ve bunun mahalle muhtarları aracılığı ile sağlandığı görülmektedir. “*Mahalle-i mezbûrun ma’rifet-i acizânemizle tahrîr olunan emlâk ve temettü’âtı bâlâda gösderildiği vechile yekûn temettü’âtı on altı bin üç yüz doksan gurusu ve sene-i sâbıkda vergi-i mahsûsadan bir senede vermiş olduğumuz verginin yekûnu iki bin dört yüz doksan iki gurusu otuz paraya bâliğ olduğunu mübeyyen işbu mahale şerh ve temhîr olunur. Muhtâr-ı evvel der-mahalle-i Çavuş Manastırı fi 1251; Muhtâr-ı sâni der-mahalle-i Çavuş Manastırı fi 1251*” şeklindeki tasdik ifadesinden anlaşıldığına göre muhtarlar, defterdeki kayıtların doğruluğu ve hiçbir surette yolsuzluk yapılmadığına dair reaya adına kefil de olmaktadır¹⁹.

Çavuş Manastırı Mahallesi’ne Farklı Bir Bakış

Mahallenin Demografik Yapısı

Selanik nüfusunu belirlemek için yapılan akademik çalışmalar, resmi kaynaklara dayandırılan şehrin sur içi erkek nüfusuna atıf yapmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nin demografik yapısının belirlenmesinde ortaya çıkan sorunlarla burada da karşılaşmıştır²⁰. 1831 nüfus sayımına göre şehrin erkek nüfusu ve bunun Yahudi, Müslüman ve Hıristiyan oranları şu şekildedir²¹:

Cemaat	Nüfus Oranı	Nüfus Sayısı
Yahudi	%44,55	5667
Müslüman	%33,75	4294
Hıristiyan	%21,69	2759
Toplam	%100	12720

Fig. 4. 1831 Sayımı Sonuçlarına Göre Selanik Şehri Erkek Nüfusu

Bizim de kullanmış olduğumuz temettuat defterleri ise 1845 yılına dair rakamları ortaya koymaktadır. Ancak burada farklı gruplar olarak tanımlanan ve ayrı defterlerde kayıt edilen Müstemen ve Kıptiler Müslüman ve Hıristiyan oranlarından ayrı olarak yazılmıştır. Buna göre²²:

Cemaat	Nüfus Oranı	Hane Sayısı
Yahudi	%39,20	2316
Müslüman	%34,38	2034
Hıristiyan	%22,68	1342
Müstemen	%2,45	145
Kıptiyan	%1,31	78
Toplam	%100	5915

Fig. 5. 1845 Temettuat Sayımlarına Göre Selanik Şehri Hane Sayıları

1831 erkek nüfusu sayımının tüm nüfusa genellenmesinde (hata payları içermesine rağmen) kullanılan, erkek nüfusunun iki ile çarpımı usulü Selanik sayımı için de kullanıldığında 1831 yılında

¹⁹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 11635.

²⁰ Karpat 2010, 42-50.

²¹ Karal 1943, 57-58.

²² Gökaçtı 1997, 16-17; Akyalçın-Kaya 2013, 18.

şehir nüfusunun asgari 25500 olduğu ortaya çıkmaktadır. Nadiren gelir sahibi kadınların da yazılmış olduğu temettu sayımlarında ise, bilhassa cizye mükellefi olmamaları sebebiyle Müslüman ahalinin tam olarak kaydedilmemesi ve bir hanede hane sahibinin ebeveyn, çocuk ve kardeşlerinin de ikametinin mümkün olduğuna dair çokca örneklerin müşahade edilmesi sonucu bu verilerin dört ile çarpılması daha makul görülmüştür. Nitekim Rumeli Bölgesi'ndeki hanelerin ortalama beş kişiden oluştuğuna dair sair tespitler bu yöntemi teşvik etmektedir²³. Bunun sonucunda 1845 temettu sayımlarına göre şehrin nüfusu yaklaşık olarak 23660'dır. On beş yıllık bir zaman aralığındaki değişimi yansıtan bu rakamlar 1831 sayımından elde edilen Selanik nüfus toplamının giderek azaldığını ortaya koymaktadır. Nitekim söz konusu hesaplamalara göre 1831 yılında asgari 25500 olması gereken toplam nüfus 1845 yılında 23660'a düşmüştür. Doğum oranlarına bağlı olarak 1831'e göre artmış olması beklenen Selanik nüfusunun bu durumunu izah etmek pek kolay değildir. Bu, nüfus sayımı ve temettuat sayımlarının şehir nüfusunu tam olarak ortaya koyamayacağını da düşündürmektedir. Bununla birlikte yangınları ile meşhur olan Selanik'te sık sık görülen facialarda ölümle birlikte binlerce insanın bir anda evsiz kalması göçleri de beraberinde getirmiş olmalıdır. Özellikle kolera ve veba salgınları, çevre kirliliği ve sağlıksız havası ile ünlü Selanik'te çok etkili olmuştur. Verilen rakamlara göre konu edindiğimiz tarih aralığı kapsamında, 1832 yılındaki kolera salgınında binlerce Selanikli hayatını kaybederken, 1837-1838 veba salgınında kayıp miktarı 6 bini bulmuştu²⁴. Siyasi ve sosyo-ekonomik değişimler de şüphesiz şehir nüfusunu etkilemekteydi. Özellikle 1826 yılında cereyan eden Yeniçeriliğin lağvı ve takip eden yıllarda taşradaki yeniçerilerin ortadan kaldırılması mücadelesi, Selanik'i sosyo-ekonomik açıdan etkilemişti. Bu hadiseler, daha çok Yeniçeri Ocağı'na ve ordunun sair kollarına giysi temini sağlayan Selanik çuha dokumacılığı endüstrisini bilhassa 1838 yılı itibarıyla çökertmiş²⁵ ve işsiz kalan pek çok Yahudi başka mahallere göç etmişti²⁶.

Yahudi nüfusundaki azalmayı az da olsa izah edebilecek olan bu ayrıntı, Hıristiyan nüfusun azalması noktasında siyasi bir pencereyi aralamamızı gerektirmektedir. Yunan İsyanı ve akabinde zuhur eden yeni Yunan Devleti, Osmanlı Devleti topraklarındaki birçok Rum gibi Selanik Rumlarını da cezbetmekte ve birçok yerden Yunan Devleti sınırları dahiline göçler yaşanmaktaydı. Bununla birlikte başka bir devletin tabiyetine geçerek müstemen tüccarı olarak ticaret yapmaya başlayan bilhassa Rumlar Selanik dışına açılmayı ve belki göç etmeyi tercih etmeye başlamışlardı. Sadece Çavuş Manastırı Mahallesi'ndeki 89 mükellef içerisinde dahi 4 kişinin Selanik'ten Kelemeriye, Limni, İzmir ve Dersaadet'e firar etmiş olduğu, 3 kişinin ise Yunan tabiyetine geçtiği dikkate alınırsa yaklaşık %7,8 oranında bir nüfusun 4-5 yıllık bir süre zarfında mahalleyi ve hatta Selanik'i terk ettiği görülmektedir. Bu örnek de bahsedilen iddiaları makul kılmaktadır.

Kullanılan defterde 72 ayrı hanede toplam 89 sıra kayıt tutulmuştur. Söz konusu 89 kişiden 9 kişinin ölmüş, 3 kişinin ise Selanik'ten başka bir şehre firar etmiş olduğu kayıt edilmiştir. Ölen kişilerin üç/dört/beş seneden beri ölmüş olduğu ayrıca not edildiğinden 1845 yılındaki nüfus sayısı belirlenmesinden önce tahminen 1840'lı yıllara ait bir nüfus hesabı yapmak daha makul olacaktır. Hane reisi erkek olanların 5, kadın olanların 3 ile çarpımını²⁷ tercih ederek ulaşılan 346 sayısı baz

²³ Karpat 2010, 45.

²⁴ Anastassiadou 2003, 73-74, 78-79; Panzac 2011, 183.

²⁵ Galanti 1947, 114.

²⁶ Gökaçtı 1997, 22.

²⁷ Aydın 2008, 660.

alınarak yapılacak tahminlerde, 19. yüzyıl ortasında Çavuş Manastırı Mahallesi nüfusunun 350-400 kişi arasında olduğu söylenebilir. Tabi buna mahallede bulunan tarihi manastırda ikamet eden keşişlerin sayısı da eklendiğinden verilen tahmini aralığın daha kabul edilir olduğu düşünülebilir. Müslüman mahallelerinde görevli dinî yetkililere dair ayrıntılar temettuat defterlerinde yer alsa da bu defterlerde, özerkliğinden dolayı, Vlatadon Manastırı ve keşişlerine dair hiçbir bilgi yer almamaktadır.

Çavuş Manastırı Mahallesi'nin demografik olarak Selanik Rum mahalleleri arasındaki konumuna bakıldığında, 5368 kişilik yekün içerisinde 346 kişinin yaşadığı bu mahallenin Selanik Hıristiyanlarının %6,44'ünü ihtiva ettiği görülmektedir. 19. yüzyıl ortalarına doğru toplam 12 Hıristiyan mahallesinin olduğu hesaba katıldığında²⁸, Çavuş Manastırı Mahallesi'ndeki yoğunluğun ortalamaya yakın olduğu ve diğer mahallelerle arasında pek fark bulunmadığı düşünülebilir. Bu da konu edilen mahallenin zaruri bir yerleşim bölgesi olmadığını işaret eder.

Müslüman mahalleleri arasında diğer Hıristiyan mahallerinden uzakta konumlanan Çavuş Manastırı Mahallesi'nin nüfusu, komşu Müslüman mahalleleri ile mukayese edilmek istenirse bunun için en uygun mahalleler Suluca, Mes'ud Hasan ve İki Şerefeli Müslüman mahalleleri olur (Fig. 1). Çünkü, Bayır denen şehrin kuzey kesiminde, Çavuş Manastırı Mahallesi ile aynı seviyede konumlanan ve arazi yapısına göre bu mahalle gibi dik bir yamaçta bulunan mahallelerin, şehrin aşağısına doğru devam eden ve yer yer düzlükler ile birlikte daha az eğime sahip bir arazide bulunan mahallelerle kıyaslanması doğru olmayacaktır. Nitekim nüfus yerleşimini etkileyen en önemli faktörlerin başında arazi yapısı gelmektedir. Anastassiadou'ya göre Suluca, Mes'ud Hasan ve İki Şerefeli mahalleleri Müslümanların farklı cemaatlerle birlikte sakin oldukları ender mahallelerdendir²⁹. Ancak temettuat kayıtlarında bu mahallelerde Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman cemaatlerin bir arada yaşadığına kanıt olarak sunulabilecek herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Şehrin sahil kesiminde sakin olduğu ve ancak 1890 yangınından sonra şehrin diğer bölgelerine dağılmaya başladığı bilinen Yahudilerin bu mahallelerde sakin olması düşünülemezken³⁰, Anastassiadou'nun açık bir şekilde belirtmediği ortak yaşam sahasına sahip cemaatler Çavuş Manastırı Mahallesi'ne dahil olup bu mahalleye komşu Müslüman mahallelerin sınırlarında sakin olan Hıristiyan Rumlar olmalıdır. Ayrıca aşağıda sayıları verileceği gibi İki Şerefeli mahallesinde sakin olup Müslüman olmalarına rağmen ayrı bir sosyal sınıf olarak farklı deftere kaydedilen Kıptiler de bu ortak yaşam dahilinde değerlendirilebilir³¹. Sonuç olarak, 1840'lı yıllarda gerek arazi yapısının dezavantajları gerekse Vlatadon Manastırı'nın tarihi konumuna ilaveten bölgeye sonradan yerleşen Müslümanların varlığı farklı cemaatlerin yan yana yaşadığı ortak bir çevre manzarasını ortaya koyar.

Temettuat çalışmalarının birçoğunda uygulanan ve toplam nüfusun tespit edilmesinde kullanılan, erkek hane sahibi toplamının 5 ile; kadın hane sahibi toplamının ise 3 ile çarpımı usulü³² bu mahalleler için de uygulanmıştır. Söz konusu Müslüman mahalleleri ile Çavuş Manastırı Mahallesi'nin temettuat defterlerine göre nüfus sayıları şu şekildedir:

²⁸ Anastassiadou 2003, 60.

²⁹ Anastassiadou 2003, 66.

³⁰ Molho 2005, 104.

³¹ BOA., ML.VRD.TMT.d. 11604.

³² Aydın 2008, 660.

Mahalle	Hane Sayısı	Sıra Sayısı Toplamı	Toplam Nüfus
Çavuş Manastırı	72	89	346
Suluca	55	56	275
Mes'ud Hasan	42	42	210
İki Şerefeli	60+23 ³³	62+23	415

Fig. 6. Temettuat Defterlerine Göre Çavuş Manastırı, Suluca, Mes'ud Hasan ve İki Şerefeli Mahallelerinin Hane, Sıra Sayısı ve Nüfus Toplamları

Tabloda görüldüğü üzere şehrin zirvesinde (Kale mahallesi hariç) bulunan ve A. Bouzeghaia'nın planına göre³⁴, harita üzerinde kapladıkları alanlar birbirine yakın olan bu dört mahalle içerisinde Suluca³⁵ ve Mes'ud Hasan³⁶ mahallelerine kıyasla Çavuş Manastırı ve İki Şerefeli³⁷ mahalleleri daha kalabalıktır. Yerleşim planındaki darlık ve manastırın sivil yerleşime kapalı olan geniş konumu Çavuş Manastırı Mahallesi'nin yoğun bir yerleşim yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Yerleşim planlarında mahallenin güneyinde görülen boşluk ancak yüzyılın sonuna doğru dolacaktır³⁸. Diğer mahallelere oranla da daha yoğun bir yerleşmenin görüldüğü bu iki mahallede, İki Şerefeli mahallesi için Kıptiyan nüfusun iskân ve nüfus özellikleri; Çavuş Manastırı içinse mevcut manastır çevresinde mesken tutma geleneği ve etrafta daha yaygın bir yerleşmeye müsait Hıristiyan mahalleleri potansiyelinin olmaması etki etmiş olmalıdır.

Mahallenin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Temettuat defterleri mahallelerde yaşayan vergi mükelleflerinin vergiye tabi olsun olmasın tüm gayrimenkullerini kayıt altına alması hasebiyle ahalinin sosyo-ekonomik yapısını aydınlatmada büyük rol oynarlar. Çavuş Manastırı Mahallesi temettuatları incelendiğinde 1845 yılında mahalleden firar etmiş veya ölmüş olanlar haricinde halen meskun olanlara bakıldığında 77 mükellefin kaydedildiği görülmektedir. Bu mükellefler içerisinde 53'ü (%68,8) kendine ait bir evde ikamet ederken, 8'inin bir başkasının kiraya verdiği odalarda kiracı olarak bulunduğu, 8 oğul ve 1 güveyinin babalarının evinde ikamet ettiği, iki ev sahibinin de birer kardeşi ile aynı evde yaşadığı görülmektedir. Bunlar dışındaki 6 mükellefin ise hiçbir taşınmazla sahip olmadığı kayıt altına alınmıştır. 53 ev sahibi içerisinde 7 de kadın bulunmaktadır. 4'ü dul olarak kaydedilen söz konusu bu kadın mükellefler evleri dahilindeki bazı odaları kiraya vererek gelir sağlamaktadırlar³⁹.

Ev ve kiraya verilen odalar haricinde Çavuş Manastırı Mahallesi sakinlerinin pek fazla mülke sahip olmadığı görülmektedir. Örneğin sair mahalle kayıtlarında tespit edilebilen sur dışındaki arazilerde tarla, bahçe veya çiftlik cinsinden taşınmaz malları olmaması dikkat çekicidir. Mahalle temettuatında evler haricinde kaydedilen yalnızca iki dükkan vardır ki birinin şerbethane dükkanı olduğu ve buranın mal sahibi Yani oğlu Kostanti tarafından kiraya verildiği; diğerininse 31. hanede

³³ İki Şerefeli mahallesi verilerine eklenen 23 sayıları, İki Şerefeli mahallesinde ikamet eden ancak farklı bir defterde kaydedilmiş olan Kıptiyan nüfusunu göstermektedir. Kıptiyan temettuat defteri için bk. BOA., ML.VRD.TMT.d. 11604.

³⁴ Anastasiadou 2003, 68.

³⁵ BOA., ML.VRD.TMT.d. 11654.

³⁶ BOA., ML.VRD.TMT.d. 11654.

³⁷ BOA., ML.VRD.TMT.d. 11655.

³⁸ Gençer 2012, 201.

³⁹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 11635.

36 sıra numarası ile kayıtlı olan Nikola oğlu Yorgi'nin mülkü olduğu ve yine kiraya verildiği görülmektedir. Yorgi'nin Çavuş Manastırı Mahallesi muhtarı olduğu da önemli bir ayrıntıdır.

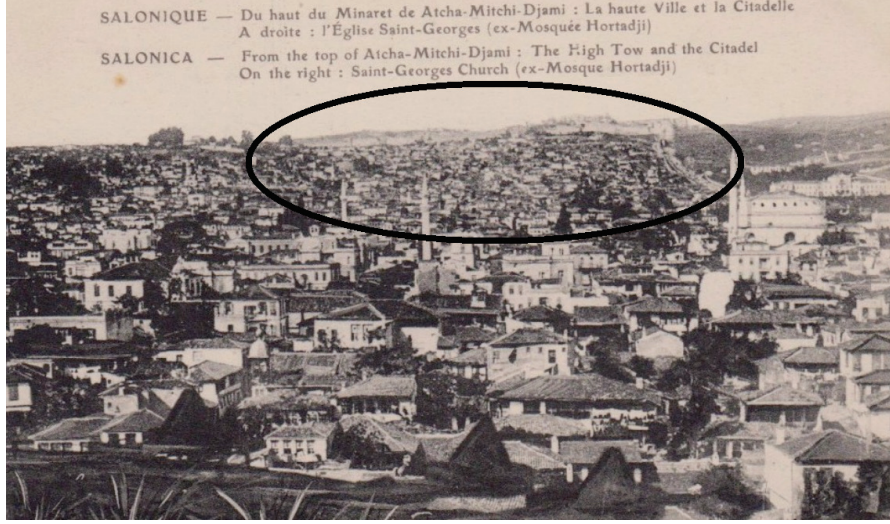

Fig. 7. Tarihi Selanik'in Genel Görünümünde Bayır Bölgesi

Şüphesiz bu defterlerde en sarih kayıtlar yıllık kazançları gösteren temettuat miktarlarıdır. Mahallenin kayıt altına alınan yıllık toplam temettuatı 16390 guruştur. Bir önceki yılda mahalle sakinlerinin ödediği toplam vergi ise 1951 guruş olarak kayıt altına alınmıştır. Nüfus mukayesesinde olduğu gibi aynı mahallelerle yapılacak bir karşılaştırma ile nüfus bakımından benzeşen Çavuş Manastırı ve İki Şerefeli mahallelerinin kazanç ve vergi miktarlarının da birbirine yakın olduğu söylenebilir. Aşağıdaki tablonun nüfus tablosunun dikkate alınarak incelenmesi halinde diğer iki mahallenin de nüfus oranlarına bağlı olarak Çavuş Manastırı ve İki Şerefeli mahalleleri ile benzerlik gösterdiği ve dört mahalle arasında toplam refah düzeyi bağlamında büyük farkların bulunmadığı anlaşılabilmektedir.

Mahalle	Temettuat Toplamı	Vergi Toplamı
Çavuş Manastırı	16390 guruş	1951 guruş
Suluca	8772 guruş	420 guruş
Mes'ud Hasan	6292 guruş	150 guruş
İki Şerefeli	13110 guruş	1109 guruş

Fig. 8. Temettuat Defterlerine Göre Çavuş Manastırı, Suluca, Mes'ud Hasan ve İki Şerefeli Mahallelerinin Yıllık Gelir ve Vergi Toplamları

Sadece nüfus nisbetinde dikkat çeken ve diğerlerine göre daha fazla olduğu kolayca anlaşılan Çavuş Manastırı Mahallesi vergi miktarının sebebi açıklanmaya çalışıldığında Müslüman ve Hıristiyanlar arasında farklı vergilendirme oranlarının uygulanabileceği veyahut cizye vergisi ödemelerinin bu kalemlere dahil edilmiş olabileceği iddiaları ortaya atılmıştır⁴⁰. Ancak söz konusu dört mahallenin sakinleri arasında yapılacak gelir ve vergi miktarı mukayeseleri ile mahallelerin kişi başına düşen ortalama gelir ve ortalama vergi miktarları farklı anlatımlara imkân sağlamaktadır.

⁴⁰ Gökaçtı 1997, 22.

Mahalle	Ortalama Temettuat Miktarı	Ortalama Vergi (Sene-i sabıkda alınan) Miktarı
Çavuş Manastırı	184 guruş	22 guruş
Suluca	156 guruş	8 guruş
Mes'ud Hasan	150 guruş	4 guruş
İki Şerefeli	154 guruş	13 guruş

Fig. 9. Temettuat Defterlerine Göre Çavuş Manastırı, Suluca, Mes'ud Hasan ve İki Şerefeli Mahallelerinin Yıllık Gelir ve Vergi Ortalamaları

Mahallelerdeki gelir ve vergi toplamlarının sıra sayısı verilen bireylerin toplamına bölünmesiyle elde edilen ve yukarıdaki tabloda gösterilen veriler, Çavuş Manastırı Mahallesi sakinlerinin diğer mahallelerdeki Müslümanlara göre nisbeten daha çok kazandığını ortaya koymaktadır. Hassaten bazı meslek gruplarında yapılan karşılaştırmalar da bu fikri desteklemektedir. Nitekim Mes'ud Hasan mahallesinde ortalama 150 guruş kazancı olan bir hizmetkarın, Çavuş Manastırı Mahallesi'ndeki Rum meslektaşlarına (söz konusu mukayese sakin olduğu hanesi dışında hiçbir gayrimenkulü bulunmayanlar arasında yapılmıştır) göre ortalama 100 guruş daha az kazandığı görülmektedir. Tabloda yer alan ortalama vergi miktarları ise yine Çavuş Manastırı Mahallesi'ni birinci sırada göstermektedir. Gelir mukayesesine göre diğer mahallerle daha büyük bir farkın yer aldığı bu ortalama, Rum ahaliden daha fazla vergi toplanmış olabileceği veyahut cizye gibi gayrimüslim tebaaya has vergilerin buraya dahil edilmiş olabileceği fikrini tekrar gündeme getirirse de defterlerde yer alan ayrıntıların değerlendirilmesi bu düşünceyi geçersiz kılmaktadır. Özellikle, Suluca, Mes'ud Hasan ve İki Şerefeli mahallelerinde kaydedilen birçok kimsenin mesleklerine ilave olarak "*Kal'a-yı şâhâne topçu neferâtından idüğü*", "*Kal'a-yı şâhâne topçu teka'üdü idüğü*" veya "*Asâkir-i muntazama-i şâhâne teka'üdlerinden idüğü*" gibi ifadelerle tanımlanmaları, söz konusu mahallelerin hemen yukarısında yer alan Selanik Kalesi'nde görevli olduklarını göstermektedir. Askerlik hizmeti yapmış veya yapmakta olan bu şahısların gelirlerine oranla vergileri incelendiğinde diğer meslektaşlarına göre daha az vergi vermekle yükümlü tutuldukları görülmüştür. Çavuş Manastırı Mahallesi'nde bu türden askeri görevlilerin olmayışı ve dolayısıyla vergi indirimlerinin uygulanmaması da mahallenin vergi ortalamasını diğerlerine göre daha yüksek kılmaktadır. Buna ek olarak Çavuş Manastırı Mahallesi'ndeki bazı mükelleflerin (doğramacı, dülger, bahçevan, attar kalfası v.s.) ortalamasının üzerinde gelire sahip olarak yine ortalamanın çok üzerinde vergi ödedikleri ve mahallenin toplam vergi miktarında gözle görülür büyümeye sebep oldukları anlaşılmıştır. Müslüman mahallelerde yaşayan imam, müezzin, hatib gibi dini görevlilerden vergi alınmadığı da düşünüldüğünde Çavuş Manastırı Mahallesi'nde yaşayan Rum ahaliden Müslümanlara kıyasla daha fazla vergi alındığı iddiası çürümektedir.

Temettuat defterinde mükelleflerin gelirlerine oranla ödedikleri cizye vergisi sınıflarına dair de bilgiler verilmiş olup Çavuş Manastırı Mahallesi ahalisinin cizye sınıflarına göre dağılımı şu şekildedir:

Mahalle	Cizye Sınıfı				
	Âlâ	Evsât	Ednâ	Muaf	Toplam
Çavuş Manastırı	1	19	47	1	68

Fig. 10. Çavuş Manastırı Mahallesi Ahalisinin Cizye Sınıflarına Göre Dağılımı

68 cizye mükellefinden muaf olan sadece 1 kişi iken Eşterbo oğlu Kosta olduğu tespit edilen şahsın amelmande (iş göremez)⁴¹ olması nedeniyle cizyeden muaf olduğu anlaşılmaktadır. Çoğunlukla ednâ cizye sınıfına dahil olan ahalinin bu nisbetle gelir düzeylerinin de düşük olduğu, gelir ve vergi oranlarını yükseltenlerinse evsât sınıfından olması gerektiği anlaşılmaktadır. Mahallede âlâ sınıfına tabi olan tek kişi ise bakkallıkla meşgul olan Andon oğlu Todori idi.

Gayrimüslim mahalleleri temettuat defterlerinde hane ve gelir sahibi olmamalarına rağmen cizye mükellefi olmaları nedeniyle kayıtları tutulan bireyler de bulunmaktadır. Çavuş Manastırı Mahallesi nde babası evinde yaşayıp herhangi bir geliri olmayan ve talebe (*okumağla meşgul*) olduğu belirtilen Panayot oğlu Todori'nin de kaydı bulunmaktadır⁴². Babasından farklı sıra numarası verilerek aynı hanede kaydedilen talebe Todori'nin benzerlerine Müslüman mahallelerinde de rastlanmaktadır. Saray-ı Atik mahallesi sakini Mehmed oğlu Ebubekir ve Kazzaz Hacı Mustafa mahallesi sakini Mahmud oğlu Hafız Abdülkerim talebe oldukları halde defterlerde yer alsalar da sair örneklerinde olduğu gibi mutlaka bir gayrimenkul sahibi veya kira gelirine sahiptirler⁴³. Bu durum hem Çavuş Manastırı temettuatı hem de diğer gayrimüslim mahalleleri temettuatlarının daha ayrıntılı olduğunu gösterirken sıra sayılarının hane sayılarına kıyasla daha fazla olmasını da izah etmektedir. Başka bir deyişle, bu mahallede deftere kaydedilmenin tek kıstası gelir sahibi olmak değildir ve birçok ayrıntı farklı kıstasları kullanmaya sebep olmuştur.

Çeşitli mesleklerle meşgul olan Çavuş Manastırı Mahallesi Rum ahalişi diğer mahallelerde olduğu gibi bazı ekonomik sınıflara tabi tutulmuştur. Buna göre:

Mahalle	Ekonomik Sınıf				
	İşsiz/Amelmande	Erbab-1 Sanad	Erbab-1 Ticaret	Âdi Hizmetkar	Toplam
Çavuş Manastırı	2	25	38	5	70

Fig. 11. Çavuş Manastırı Mahallesi Ahalisinin Ekonomik Sınıflara Göre Dağılımı

Dikkat çekici olan husus, Çavuş Manastırı Rum mahallesinde ikamet eden hiç kimsenin erbab-1 ziraat olarak kaydedilmemiş olmasıdır. Bu durum, hane türü haricinde, defterde kayıtlı herhangi bir taşınmazın yer almamasına da açıklık getirmektedir. Ayrıca arazi yapısının dağınık yerleşmeyi zorunlu kılması nedeniyle hayvan yetiştirmeye müsait olmasına rağmen, komşu mahallelerdeki örneklerinin aksine Rum mahallesi sakinlerinin herhangi bir hayvan yetiştirmedikleri de görülmektedir. Nitekim tarla, bahçe, çiftlik, bağ, değirmen ve sair gayrimenkullerle, küçük veya büyük baş hayvanlara sahip olmayan Rum ahaliye esnaflık ve ticaret ile uğraşmaktan başka seçenek kalmamıştır.

Yukarıda verilen genel sınıflara tabi olan mükelleflerin dağıldığı birçok meslek grubu ise şu şekildedir:

Meslek	Sayı	Meslek	Sayı
Abacı	1	Dülger	2
Astarcı Çırağı	2	Eskici	1

⁴¹ Devellioglu 1986, 39.

⁴² BOA., ML.VRD.TMT.d. 11635.

⁴³ BOA., ML.VRD.TMT.d. 11654.

Astarcı Kalfası	1	Etmekçi Kalfası	1
Aşçı	5	Fıçı Kalfası	1
Attar Kalfası	1	Hizmetkar	3
Babuşçu	1	İrgat	6
Babuşçu Kalfası	4	Kahvehaneci	1
Bahçevan	3	Kalaycı Kalfası	1
Bakkal	3	Kunduracı	1
Bakkal Çırağı	1	Kunduracı Kalfası	4
Bakkal Kalfası	2	Saraydar	5
Çizmecı Kalfası	1	Seyis	4
Değirmenci Kalfası	1	Suyolcu	3
Doğramacı	1	Terzi Çırağı	1
Duhancı Kalfası	1	Terzi Kalfası	1

Fig. 12. Çavuş Manastırı Mahallesi Ahalisinin Mesleklere Göre Dağılımı

Tabloda gösterilen meslek gruplarında yer alan kalfa ve çırak gibi başka bir kişi yanında çalışmayı gerekli kılan sıfatlar ile daha önce ortaya konan mahalledeki taşınmaz mülkler içerisinde hane dışında herhangi bir gayrimenkulün mevcut olmaması bazı çıkarımları teşvik etmektedir. Buna göre, genel Selanik tarih anlatımlarından elde edilen tezler de dikkate alındığında, şehirdeki ticaret merkezleri ve çarşıların daha çok aşağıdaki Rum ve Yahudi Mahalleleri ile Bayır'a oranla güneyde kalan Müslüman mahallelerinde yoğunlaşmış olması, Çavuş Manastırı Mahallesi ahalisinin Selanik'teki işçi sınıfının yaşadığı önemli merkezlerden olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Nitekim ikamet ettikleri mahallede iş merkezlerinin olmaması ve genellikle kalfa, çırak olarak anılmaları ahalinin çoğunluğunu şehir merkezinde çalışan işçilerin oluşturduğunu göstermektedir. Öyleyse ticari hayattan uzakta sakin bir yerleşim yeri olduğunu iddia edebileceğimiz Çavuş Manastırı Mahallesi nin sakinleri gün ağardığında şehir merkezine çalışmaya inen ve güneş battığında tekrar Bayır'ın zirvesindeki ikametgahlarına dönen sade insanlardı.

Meslek listesinden elde edilen bir diğer önemli veri ise, mahalle sakinlerinin günlük temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri esnafın mahallelerinde bulunmayışıdır. Helvacı, fırıncı, sebzevatçı, mumcu, sabuncu gibi esnafın Çavuş Manastırı Mahallesi'nde olmayışı burada sakin Rum ahalinin söz konusu esnafın çokça bulunduğu komşu mahallelerle daimi irtibat halinde olmasını gerekli kılmıştır. Günlük ihtiyaçların seri bir şekilde karşılanması için mahalle sakinlerinin civardaki Müslüman esnafa alışveriş yapması mantık dahilindedir. Söz konusu olgunun yalnızca bir mecburiyetten kaynaklandığı yanılgısına düşmeden, Bayır'ın zirvesinde bulunan bu mahalleler arasında sosyal ve ekonomik ilişkilerin tabii olarak geliştiği belirtilmelidir. Bu ilişkinin tabii gelişimine en önemli kanıt Müslümanların da Çavuş Manastırı Mahallesi'nde alışveriş yapmalarıdır. Rum mahallesine komşu ve civar olan ve Bayır'ın üst kesimlerinde yer alan 6-7 mahallenin temettuat sayımları incelendiğinde, sadece İki Şerefeli Mahallesi'nde bir adet bakkal bulunduğu görülmektedir⁴⁴. Bahse konu olan bölgede yer alan diğer bakkallar ise Çavuş Manastırı Mahallesi'de bulunmaktadır. Bunlar Panayot oğlu Moşo, Eşterbo oğlu Yorgi (Yunan tebaasına geçmiştir) ve Andon

⁴⁴ BOA., ML.VRD.TMT.d. 11487; BOA., ML.VRD.TMT.d. 11654; BOA., ML.VRD.TMT.d. 11655.

oğlu Todorı'dir⁴⁵. Mahallenin tek âlâ sınıfına sahip cizye mükellefi olduğu yukarıda da belirtilen Todorı'nin ve diğerlerinin gelirleri ve ödedikleri vergilerin fazlalığı bu ilişkiyi doğrulamaktadır. İki Şerefeli Mahallesi'nde 23. hane, 24. sırada kayıtlı olan ve bölgenin dördüncü bakkalı olduğu anlaşılan Mehmet oğlu Ali'nin sadece bakkalık mesleğinden elde ettiği gelir 200 guruş ve bir önceki senede ödemiş olduğu vergi 20 guruş olmasına karşın bahse konu bakkal Todorı'nin 450 guruş, Moşo'nun ise 400 guruş gelir elde ettiği görülmektedir. İki meslektaşın gelirleri arasındaki iki kattan fazla olan bu fark Todorı ve Moşo'nun daha fazla rağbet gören bakkallar olduğunu ve hatta sadece Çavuş Manastırı Rumlarına değil komşu mahallelerde sakin Müslüman ahaliye de hizmet ettiklerini düşündürmektedir. Bu bakımdan komşu mahalleler arasında sosyal ve ekonomik ilişkiler bağlamında sınırlar bulunmadığı bir kez daha teyit edilmiştir.

Sonuç

1845 yılına ait temettuat defterleri ile Selanik'in sosyo-ekonomik yapısı farklı çalışmalarda konu edilmiştir. Ancak gerek topoğrafik özelliği gerekse çok kültürlü yapısı birçok şehir için yapılan benzer çalışmalarda olduğu gibi Selanik için de yeterli değildir. Genel hesaplamalar ve çıkarımlar içerisinde değerlendirilmeden göz ardı edilen birçok detay, şehirlerde farklı farklı mahallelerin birbiriyle benzeşen veya benzer olması beklendiği halde farklılaşan tarihi olgular barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle gerek konum gerekse taşıdığı önemli özellikler sebebiyle genel tarih anlatımları kalıbından çıkan ve yeni anlatımlara vesile olabilecek çalışmalara yoğunlaşmak tarihçilerin yeni uğraşları olmalıdır.

Beklenenin aksine Müslüman dahi olsa komşu mahalleler ile benzeşen sosyo-ekonomik ayrıntılara sahip Çavuş Manastırı Mahallesi, civarında bulunan Müslüman mahalleleri ile tabii sosyal ve ekonomik ilişkiler de geliştirmiştir. Söz konusu mahallenin komşu mahallelerden farkı ahalesinin Hıristiyan oluşundan ibarettir. Dolayısıyla, dini veyahut etnik sınıflamalar çerçevesinde yapılan ve genele uyarlanan Selanik tarih anlatımının, din ve etnisite dışındaki onlarca unsura ve bilhassa ayrıntılara önem atfederek spesifik çalışmalarla yeniden ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmalarda, temettuat defterlerinden elde edilecek ayrıntılı bilgilerin nüfus ve cizye defterleri ile şer'iyye sicillerinde yer alan ayrıntılarla da mukayese edilerek çok yönlü bir değerlendirmeye tabi tutulması daha gerçekçi bir tarih anlatımını da beraberinde getirecektir.

Sosyo-ekonomik tarih çalışmaları için büyük önem arz eden temettuat defterleri ihtiva ettikleri ayrıntıların farklı yaklaşımlarla yazılabilecek denemelerde de kullanılmasını beklemektedir. Günümüzde aynı din veya etnisiteye sahip iki bireyin dahi birbirine gösteremediği saygı, tahammül ve birbirinden farklılaşma arzusunun, Osmanlı şehirlerindeki hoşgörü ve birlikte yaşama halinin örnek gösterilerek en aza indirilmesi temenni edilir.

⁴⁵ BOA., ML.VRD.TMT.d. 11635.

BİBLİYOGRAFYA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Varidat Kalemi Temettuat Defterleri

BOA., ML.VRD.TMT.d. 11464.
 BOA., ML.VRD.TMT.d. 11487.
 BOA., ML.VRD.TMT.d. 11604.
 BOA., ML.VRD.TMT.d. 11635.
 BOA., ML.VRD.TMT.d. 11654.
 BOA., ML.VRD.TMT.d. 11655.

Modern Literatür

- Akyalçın Kaya 2013 D. Akyalçın Kaya, *Les Sabbatéens Saloniciens (1845-1912) : Des Individus Pluriels Dans Une Société Urbaine En Transition*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Anastassiadou 2003 M. Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*. Çev. I. Ergüden. İstanbul 2003.
- Aydın 2008 M. Aydın, "Tatarbazarcığı". Yay. Haz. A. Özaydın, F. Başar, E. Altan, B. Küçükspahioğlu – M. Kesik, *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*. İstanbul (2008) 649-689.
- Delilbaşı 1987 M. Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması". *Belleten* LI/199 (1987) 75-101.
- Devellioğlu 1986 F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara 1986.
- Galanti 1947 A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler: Tarihi, Siyasi Tetkik*. İstanbul 1947.
- Georgiadou 2014 K. Georgiadou, "Selanik'in Yunanlıları". Ed. G. Veinstein, *Selânik 1850-1918: "Yahudilerin Kenti" ve Balkanlar'ın Uyanışı*. İstanbul (2014) 151-162.
- Gökaçtı 1997 M. A. Gökaçtı, "1845 Yılında Selanik". *Toplumsal Tarih* 168 (1997) 15-22.
- Gökaçtı 2002 M. A. Gökaçtı, "1845 Yılında Selânik'teki Müstem'in Tüccarlar". *Toplumsal Tarih* 224 (2002) 4-10.
- Karal 1943 E. Z. Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara 1943.
- Karpat 2010 K. H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. Çev. B. Tırnakçı, İstanbul 2010.
- Kiel 1999 M. Kiel, "Selânik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 36 (1999) 352-357.
- Kütükoğlu 1995 M. Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Kaynaklarından Temettü Defterleri". *Belleten* LIX/225 (1995) 395-418.
- Kütükoğlu 1999 M. Kütükoğlu, "İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa". *Belleten* LXIII/238 (1999) 755-773.
- Mazower 2013 M. Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri*. Çev. G. Ç. Güven. İstanbul 2013.
- Molho 2005 R. Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1919, Özel Bir Cemaat*. Çev. P. Abacı. İstanbul 2005.
- Moutsopoulos 2014 N. C. Moutsopoulos, "İki Yüzyıl Arasında Kalan Bir Kent". Ed. G. Veinstein, *Selânik 1850-1918: "Yahudilerin Kenti" ve Balkanlar'ın Uyanışı*. İstanbul (2014) 27-47.
- Pakalın 1993 M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*. İstanbul 1993.
- Şemseddin Sami 2006 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul 2006.
- Tafrali 1913 O. Tafrali, *Topographie De Thessalonique*. Paris 1913.